

بازشناسی مسجد کوفه

و آداب زیارت آن

حسن رهبری

مسجد کوفه یکی از مساجد بزرگ و مشهور کشور عراق است که همواره بر تارک جهان اسلام می‌درخشد. این مسجد دارای اهمیت و فضایل فراوانی در احادیث است؛ چنان که آن را در ردیف مساجدی همچون مسجد الحرام، مسجد نبوی و مسجد الاقصی قرار می‌دهد و ائمه علیهم‌السلام نماز در آن را به پاداشی چندین برابر نوید داده‌اند. تاریخ احداث آن را سال ۱۷ هجری با احداث شهر کوفه گفته‌اند. از سوی دیگر، روایات آن را نمازگاہ و محل قبور برخی از انبیا و پیامبران الهی و برخی از حوادث تاریخی گذشته می‌نمایاند.

باستان‌شناسی شهر کوفه

در آثار مورخان و جغرافی‌دانان اسلامی و غیراسلامی، هیچ نشانی از وجود شهری به نام کوفه، در تاریخ قبل از اسلام دیده نمی‌شود و وجود هیچ اجتماع و مدیته‌ی نیز در آن‌جا گزارش نشده است. به بیان دیگر: مورخان و جغرافی‌شناسان، قدمتی پیش از اسلام را برای شهر کوفه باور ندارند و همگی سال ۱۷ هجری را تاریخ احداث این شهر ثبت کرده‌اند.

این سخن نه بدین معناست که در آن حوالی هیچ آبادی و شهری وجود نداشته؛ بلکه در حدود شش کیلومتری کوفه، شهر باستانی «حیره» وجود داشته که روزگاری پایتخت «ملوک لخمی» بوده است و آنها نیز خود فرمان‌بردار پادشاهان ساسانی بوده‌اند. با بزرگ شدن شهر کوفه، از آبادانی شهر حیره کاسته شد و سپس به تدریج از میان رفت.^۱

نام ناحیه‌ای که کوفه در آن قرار گرفته را در زمان ساسانیان، «سورستان» می‌گفته‌اند. آن‌گونه که از گزارش سعد بن ابی وقاص به عمر بن خطاب برمی‌آید، سورستان منطقه‌ای صحرائی و پوشیده از نی‌زار بوده که گویا این نی‌زارها در اثر پیشروی آب فرات در مناطق صحرائی و تشکیل برکه‌هایی به وجود آمده بود.

تاریخ، تنها اثر و بنایی که در آن ناحیه گزارش می‌کند، سه دیر و صومعه به نام‌های «دیر حرمه» یا «حرقه»، «دیر ام عمرو» و «دیر سلسله»^۲. این نشان می‌دهد که در روزگار پیش از اسلام، کوفه صحرائی بیش نبوده و چون «در آن‌جا شن و ریگ به هم آمیخته بوده، بدین علت آن را کوفه گفته‌اند»^۳.

◆ در روزگار پیش از اسلام، کوفه صحرائی بیش نبوده و چون «در آن‌جا شن و ریگ به هم آمیخته بوده، بدین علت آن را کوفه گفته‌اند».

شهرسازی کوفه

کوفه شهری است در عراق و در جانب راست نهر کوفه (یکی از شعبه‌های فرات) که در ۱۰ کیلومتری شرق نجف واقع است. شهر تاریخی مهمی است که آن را سعد بن ابی وقاص به سال ۶۳۸ م (۱۷ هـ) بنا کرد. علت تأسیس شهر کوفه را تاریخ چنین روایت می‌کند:

در ماجرای جنگ قادسیه که در زمان خلیفه دوم، میان ایرانیان و اعراب مسلمان روی داد، سپاه اسلام توانست ایرانیان را شکست داده و بر بسیاری از مناطق سرزمین عراق که در تصرف پادشاهان ایران بود، مسلط شوند. سعد بن ابی وقاص فرمانده سپاه مسلمانان پس از فتح عراق و غلبه بر ایرانیان، در مدائن فرود آمد و در آنجا اردو زد. سعد، پس از اسکان سپاه خود در مدائن، پیک‌هایی را برای دادن مژده فتح و پیروزی به سوی عمر فرستاد. عمر که متوجه زردی رنگ و ضعف جسمانی قاصدان شده بود، علت را جویا شد؛ گفتند که تغییر محل اردوگاه و آب و هوای نامناسب آنجا ما را بدین روز افکنده است؛ در حالی که سرزمین‌هایی مناسب نیز در عراق وجود دارد که برای سکونت اعراب مناسب‌تر است.

چون مسلمانان در کوفه مستقر شدند، توان و سلامتی از دست داده را بازیافتند و برای خود خانه‌هایی حصیری ساختند. آنان هم که به بصره رفته بودند، سرانجام در همانجا مستقر شدند و ایشان هم برای خود خانه‌های حصیری ساختند.

سپس در کوفه و بصره آتش افتاد و بیشتر خانه‌های کوفه سوخت و این آتش‌سوزی در ماه شوال اتفاق افتاد. سعد بن ابی وقاص گروهی را پیش عمر فرستاد که اجازه بگیرند خانه‌هایی از خشت خام بسازند. آنان گزارش آتش‌سوزی را دادند و از او اجازه گرفتند. عمر نیز اجازه ساخت اتاق را داد. وی برای اهل بصره نیز همین را نوشت.^۴

به تدریج خانواده‌های سربازان سپاه اسلام مستقر در کوفه از شهرهای مختلف، از حجاز گرفته تا یمن و عراق به آنان ملحق گردیدند و با مهاجرت مسیحیانی از بنی تغلب، نخستین اجتماع و سکونت در شهر کوفه شکل گرفت و پس از حبشه و مدینه، کوفه در سال ۱۷ هجری، سومین مرکز هجرت مسلمانان شد. این نخستین شهری بود که پس از ظهور اسلام به وسیله مسلمانان احداث گردید.^۵

چگونگی بنای مسجد کوفه

به گواهی تاریخ، در سده‌های نخستین هجری، روال بر این بوده که در شهرسازی ابتدا محل مسجد جامع تعیین می‌شد؛ سپس نقشه خیابان‌ها و محلات را متناسب با امکان دسترسی آسان به مسجد جامع در نظر می‌گرفتند. به بیان دیگر، مسجد جامع، مرکز شهر بود و دارالاماره‌ها هم در کنار آنها بنا می‌شد. امروزه در بافت قدیمی شهرهای اسلامی نیز این واقعیت کاملاً نمایان است که مسلمانان در بنیان نخستین شهرها یا بازسازی‌های پس از اسلام، بدان روال گرویده‌اند و مساجد جامع را در مرکز شهرها طرح‌ریزی و ساخته‌اند. بدیهی است که چنین رویکردی، ناشی از اهمیت و نقش مساجد در ترویج مبانی اسلام، اعتلای ابعاد معنوی و انسانی و ضرورت تجمعات و اطلاع‌رسانی عمومی بوده است.

بنیان شهر کوفه نیز بر همین اساس نهاده شد و ابتدا محل و محدوده مسجد جامع شهر را برگزیدند.^۶

پس از پایان دیوارکشی مسجد، سایه‌بان و سقف و رواق با ستون‌های سنگی مرمرین ساخته شد. این سنگ‌ها و آجرها را که در ویرانه‌های کاخ خسروان شهر باستانی حیره، زیر خاک نهفته بود، استخراج و به مسجد کوفه منتقل کردند. گرداگرد مسجد هم خندق کشیدند تا مبادا دشمن به آن هجوم آورد یا کسانی حریم مسجد را تصرف و در آن، خانه و محل کسب و کار بنا کنند.^۷

در کنار مسجد کوفه، خانه‌ای برای سعد وقاص ساختند که اکنون [در قرن پنجم] قصر کوفه است.^۸ میان آن قصر تا مسجد، تونلی به طول دو بیست گز (۱۲۰-۲۰۰ متر) احداث کردند. مقامات حکومتی از این زیرگذر برای

خانواده‌های سربازان سپاه اسلام مستقر در کوفه از شهرهای مختلف، از حجاز گرفته تا یمن و عراق به آنان ملحق گردیدند و با مهاجرت مسیحیانی از بنی‌تغلب، نخستین اجتماع و سکونت در شهر کوفه شکل گرفت و پس از حبشه و مدینه، کوفه در سال ۱۷ هجری، سومین مرکز هجرت مسلمانان شد. این نخستین شهری بود که پس از ظهور اسلام به وسیله مسلمانان احداث گردید.

در کنار مسجد کوفه، خانه‌ای برای سعد وقاص ساختند که اکنون [در قرن پنجم] قصر کوفه است. ۸. میان آن قصر تا مسجد، تونلی به طول دو بیست گز (۱۲۰-۲۰۰ متر) احداث کردند. مقامات حکومتی از این زیرگذر برای عبور و مرور امنیتی و برای خزانه‌داری و حفاظت از اموال مسلمانان استفاده می‌کردند.

عبور و مرور امنیتی و برای خزانه‌داری و حفاظت از اموال مسلمانان استفاده می‌کردند. گویند خلیفه دوم درباره وسعت مسجد جامع کوفه به سعد دستور داد که مساحت مسجد را متناسب با تعداد سپاهیان قرار دهد. از این رو، سعد آن را برای گنجایش چهل هزار نفر بنیان نهاد. والیان بعدی کوفه در زمان معاویه که مغیره بن شعبه و زیاد بن ابیه بودند، مساحت مسجد را برای گنجایش شصت هزار نفر افزایش دادند.^۹

در ابتدا زمین مسجد، خاکی بود و مردم هنگامی که در حال نماز از مسجد برمی‌خاستند، دست‌های خاک‌آلود خود را به هم زده و تمیز می‌کردند. زیاد گفت: بیم آن دارم دست تکان دادن چنان رواج یابد که با گذشت زمان، مردم آن را از سنت‌های نماز بشمارند. پس دستور داد تا صحن مسجد را شن‌های یکسان بریزند. انواع سنگ‌ریزه‌ها آوردند، اما مطلوب واقع نشد تا آخر یکی را پسندیدند و صحن مسجد را با آن پوشاندند. پیمانکاران شن‌ریزی از این راه ثروت سرشاری به دست آوردند؛ چنان‌که این ضرب‌المثل درست شد: حکومت چه زیباست؛ هر چند بر سنگ باشد.^{۱۰}

ابن جبیر که در سال ۵۸۰ هجری دیداری از شهر کوفه داشته، در سفرنامه خود چنین می‌نویسد: مسجد جامع کهنه در انتهای شرقی شهر است و از سوی قبله پنج رواق و در دیگر جوانب، هر یک دو رواق دارد و این رواق‌ها را ستون‌های سنگی سخت تراش خورده‌ای است که قطعه قطعه بر روی هم نهاده شده و با سرب به هم پیوسته است ... این ستون‌ها را بسیار بلند افراشته و به سقف پیوسته‌اند؛ چنان‌که دیدگان از فزونی بلندای آن به حیرت می‌افتد و من در زمین، مسجدی با ستون‌های بلندتر و سقف افراشته‌تر از آن مسجد ندیدم.^{۱۱}

مسجد کوفه با وجود مرمت‌ها و تغییراتی که بعدها داشته، شکل نخستین خود را تاکنون نگه داشته؛ جز این‌که اخیراً صحن و شبستان‌ها را با سنگ‌های سفید گرانبه پوشانده‌اند و بر نماسازی آن افزوده‌اند.

مقام‌ها و محراب‌های مسجد کوفه در آینه تاریخ و روایات

در مسجد کوفه، مکان‌هایی مشخص است که اختصاص به برخی از پیامبران و امامان معصوم علیهم‌السلام دارد. کتب ادعیه آدابی را در زیارت آن مکان‌ها برشمرده‌اند که نماز مستحب و

دعا را شامل می‌شود. این مکان‌ها عبارتند از:

۱. محراب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام: همان جایی که شقی‌ترین انسان‌ها یعنی ابن ملجم مرادی، فرقی پرهیزکارترین انسان‌ها امیر مؤمنان علیه السلام را با شمشیر جهالت شکافت. این محراب، در دیواره جنوب غربی شبستان مسجد قرار دارد.
۲. دكة القضا: سکویی است در شمال شرقی صحن مسجد که حضرت علی علیه السلام در ایام خلافت خود، امور قضایی و دادگستری را در آن‌جا انجام می‌دادند.
۳. بیت الطشت: محلی که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام با حکمت خدادادی، توانست دختری را از اتهام بارداری نجات دهد.
۴. محراب و مقام حضرت امام زین‌العابدین علیه السلام: این جایگاه در داخل صحن و نزدیک ستون سوم قرار گرفته است.
۵. محراب امام صادق علیه السلام: این محراب در داخل صحن و در نزدیکی قبر حضرت مسلم بن عقیل واقع شده است.
۶. دكة المعراج: جایگاهی است که گویند رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در شب معراج هنگامی که در برابر مسجد کوفه قرار گرفت، با اذن پروردگار فرود آمده و در آن‌جا دو رکعت نماز خواند.
۷. مقام جبرئیل: جایی که ستون پنجم مسجد قرار دارد. در روایتی از امام صادق علیه السلام مقام جبرئیل نامیده شده است. از وجه نام‌گذاری آن اطلاعی در دست نیست.

◆
در ابتدا زمین مسجد، خاکی بود و مردم هنگامی که در حال نماز از مسجد برمی‌خاستند، دست‌های خاک‌آلود خود را به هم زده و تمیز می‌کردند. زیاد گفت: بیم آن دارم دست تکان دادن چنان رواج یابد که با گذشت زمان، مردم آن را از سنت‌های نماز بشمارند. پس دستور داد تا صحن مسجد را شن‌های یکسان بریزند. انواع سنگ‌ریزه‌ها آوردند، اما مطلوب واقع نشد تا آخر یکی را پسندیدند و صحن مسجد را با آن پوشاندند.

۸. محل سفینه نوح: در داخل صحن مسجد، مکانی است که به محل نشستن کشتی نوح معروف است. در گذشته، سرداب مانندی بود، ولی اکنون آن را به شکل حوض درآورده‌اند.
۹. مقام حضرت خضر علیه السلام: جایگاهی که در سمت چپ باب الفیل قرار دارد.
۱۰. مقام حضرت ابراهیم علیه السلام: جایگاهی که حضرت ابراهیم علیه السلام در آن نماز گزارده است. البته در روایتی، محل آن را در کنار ستون پنجم و روایتی دیگر در کنار ستون هفتم معرفی کرده است.
۱۱. مقام حضرت آدم علیه السلام: جایی است نزدیک ستون هفتم که خداوند متعال توبه حضرت آدم را در آنجا پذیرفت.
۱۲. مقام امیرالمؤمنین علیه السلام: پشت ستون هفتم است که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در آن به نماز می‌ایستاد.
۱۳. مقام امام حسن علیه السلام: کنار ستون پنجم است که حضرت امام حسن علیه السلام در آن نماز می‌خواند.
۱۴. رُجبه امیرالمؤمنین علیه السلام: سکویی در جلوی مسجد کوفه و نزدیک باب الفیل (ثعبان) است. علی علیه السلام در آنجا می‌نشستند و پرسش‌های مردم را پاسخ می‌دادند و گاه مردم را در آنجا اطعام می‌کردند.
۱۵. محل تنوری که در طوفان نوح، آب از آن شروع به فوران کرد.
۱۶. منزل و مسجد گاه حضرت نوح: محل آن مشخص نیست.
۱۷. عصای موسی، شجره یقظین و انگشتر سلیمان در این مسجد قرار دارد؛ ولی از محل آنها اطلاعی در دست نیست.
۱۸. مصلاهی حضرت زکریا علیه السلام که مشخص نیست.
۱۹. خانه حضرت آدم و حضرت خضر علیه السلام در آن جاست، ولی محل آنها مشخص نیست.
۲۰. بت‌های سه گانه نسر^۱، یغوث^۲ و یعوق^۳. محل آنها نیز معلوم نیست.
۲۱. محل فرورفتن آب دریا و نشستن کشتی نوح^۴ علیه السلام محل آن نیز معلوم نیست.

چگونگی روایات درباره جایگاه‌های مسجد کوفه

روایاتی که در بیان فضایل و جایگاه‌های مسجد کوفه وارد شده، دو گونه‌اند: برخی به فضیلت و سابقه دیرینه آن از زمان حضرت آدم علیه السلام اشاره دارند و شماری دیگر به فضایل آن، بعد از ساختمان مسجد، یعنی از سال ۱۷ هجری به بعد می‌پردازند. این روایات در کتب اربعه و دیگر کتاب‌های روایی گردآوری شده که بالغ بر هفتاد روایت می‌شود.

روایات وارده در خصوص مقام‌ها

روایاتی که می‌توان از آنها به وجود مقام‌هایی در مسجد کوفه پی برد، چند روایت را شامل می‌شود. بیان همه آنها که گاه بیش از یک یا دو صفحه را در بر می‌گیرد، خارج از مجال این مقال می‌باشد؛ از این رو تنها به ترجمه بخشی از آنها که در ارتباط با اصل موضوع بحث می‌باشد - با حذف سلسله راویان و مطالب تکراری - بسنده می‌کنیم:

روایت اول

مفضل بن عمر گوید:

آن‌گاه که امام صادق علیه السلام برای دیدار ابوالعباس سفاح (نخستین خلیفه عباسی) به کوفه آمد، من نیز در رکاب آن حضرت بودم. همین که به محله کناسه رسیدیم، فرمود: در این جا بود که عمویم زید - رحمه الله - را به دار زدند. سپس به طاق روغن فروشان که آخر بازار سراج‌ها بود رسید؛ از مرکب پیاده شد و به من فرمود: فرود آی! این مکان قدیمی مسجد کوفه است که آدم علیه السلام طرح آن را ریخت. من خوش ندارم که سواره بدان وارد شوم.

عرض کردم: پس چه کسی آن طرح را بر هم زد؟ فرمود: نخست طوفان زمان نوح علیه السلام، سپس اصحاب کسری (پادشاه ایران)، سپس نعمان بن منذر و زیاد بن ابی سفیان. عرض کردم: مگر کوفه و مسجدش در زمان نوح بوده است؟ فرمود: آری ای مفضل! خانه نوح و قوم او در قریه‌ای در کنار فرات بوده و آن قریه در سمت غرب کوفه قرار داشته است، و نوح مردی بود نجار. خدای عزوجل او را به پیغمبری برگزید. نوح علیه السلام نخستین کسی بود که کشتی ساخت تا روی آب حرکت کند. نوح نُهصد و پنجاه سال در میان قوم خود به سر برد و در این مدت آنان را به سوی خدای عزوجل دعوت کرد. آنان حضرت نوح علیه السلام را به ریشخند و مسخره گرفتند. نوح علیه السلام که چنان دید، بر آنان نفرین کرده و گفت: «پروردگارا! از این کافران، کسی را روی زمین باقی مگذار؛ زیرا بندگانت را گمراه کنند و جز نسلی بدکار و کافر تولید نکنند.»^{۱۶} پس خدای متعال به نوح علیه السلام وحی کرد که یک کشتی بساز و آن را وسیع و پهناور کن و در ساختن آن شتاب کن. نوح علیه السلام به دست خود در مسجد کوفه کشتی را ساخت و چوب آن را از راه دوری آورد تا از ساختن آن فارغ شد.

مفضل گوید: در این هنگام که ظهر شده بود، سخن امام صادق علیه السلام قطع شد؛ برخاست نماز ظهر و عصر را خواند؛ سپس از مسجد بیرون آمد و به سمت چپ خود متوجه شد و با دست خود به جای خانه داریین (عطر فروشان) اشاره کرد که آنجا خانه ابن حکیم و امروزه مجرای آب فرات است؛ پس به من فرمود: ای مفضل! در این جا بت‌های قوم نوح نصب شده بود به نام یغوث و یعوق و نسر؛ سپس رفت تا به مرکب خود سوار شد... عرض کردم: به من خبر ده از معنای گفتار خداوند (که فرماید): «تا وقتی که فرمان ما بیامد و تنور جوشید»^{۱۷}

فرمود: تنور در خانه پیرزنی بایمان، پشت قبله و در طرف راست مسجد قرار داشت. گفتم: آنجا اکنون در طرف زاویه باب الفیل است. سپس پرسیدم: ابتدا آب از این تنور بیرون آمد؟ فرمود: آری! همانا خدای عزوجل می‌خواست که به قوم نوح نشانه و معجزه‌ای بنماید. بارانی شدید بر ایشان بارید و فرات طغیان کرد و همه چشمه‌ها جوشید. خداوند آنان را غرق کرد و نوح و کسانی که با او در کشتی بودند نجات یافتند... و کشتی در «جودی» که همان آب فرات است، بایستاد... پرسیدم: مسجد کوفه، قدیمی است؟ فرمود: آری، آنجا مکان نماز پیغمبران است؛ نیز هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در شب معراج به آسمان بالا رفت، در آنجا نماز خواند و جبرئیل بدو گفت: ای محمد! این مسجد پدرت آدم و جایگاه نماز پیغمبران است؛ تو هم فرود آی و در آن نماز بگزار. حضرت فرود آمد و در آن نماز خواند و سپس جبرئیل آن حضرت را به آسمان برد.^{۱۸}

روایت دوم

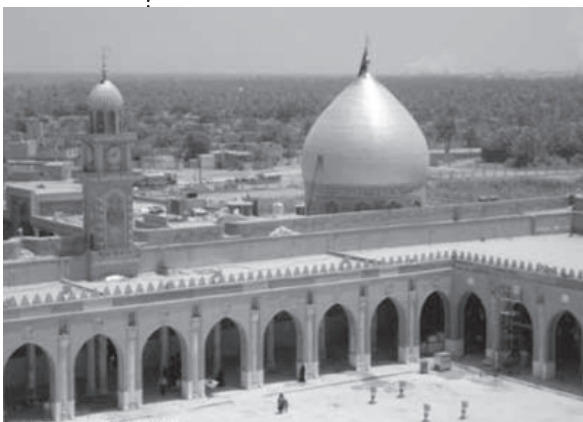
ابی عبیده از امام جعفر صادق علیه السلام نقل می‌کند که آن حضرت فرمود:

مسجد کوفه، باغی از باغ‌های بهشتی است. هزار و هفتاد پیامبر در آن نماز خوانده‌اند. سمت راست آن رحمت و سمت چپ آن منزلگاه سلاطین و شیاطین است. عصای موسی، درخت یقطین و انگشتر حضرت سلیمان علیه السلام در آن قرار دارد. تنور (در طوفان نوح) از آن جوشیده؛ کشتی نوح در آن ساخته شده؛ آنجا وسط کوفه است و محل تجمع پیامبران.^{۱۹}

روایت سوم

از اصبع بن نباته چنین روایت شده است:

ما روزی در مسجد کوفه، گرد حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام بودیم که فرمود: ای اهل کوفه!

همانا خداوند سبحان به شما عنایتی فرموده که هیچ کس را نداده است، و آن فضیلت نماز گاه شما - مسجد کوفه - است که خانه حضرت نوح علیه السلام و حضرت ادریس علیه السلام است؛ نماز گاه حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام، برادرم حضرت خضر علیه السلام و نماز گاه من است. همانا این مسجد شما یکی از چهار مسجدی است که خداوند متعال آن را برای اهلس برگزیده است. گویی آن را به چشم می‌بینم که در قیامت با دو جامه سفید - همانند کسی که جامه احرام بپوشد - حاضر شده و اهل خود و کسانی را که در آن نماز گزارده‌اند، شفاعت می‌کند ... روزگاری نمی‌گذرد که حجرالاسود را در آن نصب کنند ...^{۲۰}

احادیث صحیح در فضیلت مسجد کوفه

روایات ذیل ناظر به فضیلت مسجد کوفه در دوران تاریخ اسلام است:

◆
مسجد کوفه، باغی از باغ‌های بهشتی است. هزار و هفتاد پیامبر در آن نماز خوانده‌اند. سمت راست آن رحمت و سمت چپ آن منزلگاه سلاطین و شیاطین است. عصای موسی، درخت یقطین و انگشتر حضرت سلیمان علیه السلام در آن قرار دارد. تنور (در طوفان نوح) از آن جوشیده؛ کشتی نوح در آن ساخته شده؛ آنجا وسط کوفه است و محل تجمع پیامبران.

۱. ابو حمزه می‌گوید: اصیغ بن نباته دستم را گرفت و ستون هشتم را [در مسجد کوفه] به من نشان داد و گفت: این مقام حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام است و حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام نزد ستون پنجم نماز می‌خواند و هنگامی که آن حضرت غایب می‌شد، امام حسن علیه السلام در جای حضرت علی علیه السلام می‌ایستاد. این مقام از سمت باب کِنْدِه است.^{۲۱}

۲. مفضل بن عمر از حضرت امام صادق علیه السلام روایت می‌کند که فرمود: یک نماز در مسجد کوفه، برابر با هزار نماز در مساجد دیگر است.^{۲۲}

۳. حضرت امام محمد باقر علیه السلام فرمود: مساجد چهارگانه

عبارتند از: مسجد الحرام، مسجد نبوی، مسجد بیت المقدس و مسجد کوفه. ای ابو حمزه! نماز واجب در مسجد کوفه، برابر حج است و نماز مستحبی در آن، برابر با عمره.^{۲۳}

۴. حسان بن مهران گوید: شنیدم حضرت صادق علیه السلام به نقل از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: مکه حرم خدا، مدینه، حرم رسول الله و کوفه، حرم من است. هیچ ستمگری آهنگ حادثه آفرینی در آن نمی کند، مگر این که خداوند او را خوار می گرداند.^{۲۴}

۵. حماد بن عیسی از حضرت امام صادق علیه السلام روایت می کند که فرمود: از رازهای پنهانی در گنجینه علم الهی، تمام خواندن نماز در این چهار جاست: حرم خدا (مسجد الحرام)، حرم پیامبر (مسجد النبی)، حرم امیر المؤمنین (مسجد کوفه) و حرم حسین بن علی علیه السلام.^{۲۵}

چهار روایت بالا، از میان دهها روایت وارده در فضیلت مسجد کوفه از جمله روایاتی هستند که به نظر اهل حدیث، در زمره روایات صحیح یا همانند صحیح قرار دارند.

نماز و دعاهای مسجد کوفه

۱. در روایتی از ابو حمزه ثمالی چنین نقل شده است:

روزی در مسجد کوفه نشسته بودم. شخصی خوشرو و خوشبویی دیدم با جامه‌ای پاک، عبا و عمامه که نعلین عربی را در آورده و از باب «کنده» وارد مسجد شد و نزد ستون هفتم ایستاد. چهار رکعت نماز گزارد ... و این دعا را خواند: «الهی إن کُنْتُ قد عَصَيْتُکَ فَقدْ أَعْطَيْتُکَ ...» سپس سجده کرد و گفت: «یا مَنْ یَقْدِرُ علی حَوَائِجِ السَّائِلِینَ ...» و هفتاد مرتبه گفت: «یا سَیِّدِ یا سَیِّدِ» سپس سر از سجده برداشت. چون دقت کردم، دیدم حضرت امام زین العابدین علیه السلام است. دست‌های مبارکش را بوسیدم و از علت آمدن ایشان به مسجد کوفه پرسیدم. فرمود: از برای آنچه که دیدی (یعنی نماز در مسجد کوفه).^{۲۶}

بنابراین روایت، حضرت امام زین العابدین علیه السلام پس از ورود به مسجد کوفه، در کنار ستون هفتم که همان محراب و محل شهادت جد بزرگوارش حضرت امیر مؤمنان علیه السلام است، چهار رکعت نماز می گزارد و در سجده‌اش به آن دعاها می پردازد؛ سپس آن جا را ترک می کند. راوی که دعای آن حضرت در سجده را شنیده، آن را در ادامه روایت خود آورده است.^{۲۷} ولی چون آن دعاها اختصاص به مسجد کوفه نداشته و امام آن را در نمازهای خود می خوانده‌اند، بیان آن را در این جا ضروری نمی دانیم.

۲. در روایت مرسله در کتاب «المزار الکبیر» ابن مهدی، از حضرت صادق علیه السلام، چنین آمده است: حضرت امام جعفر صادق علیه السلام در زمان حکومت سفّاح به مسجد کوفه آمدند و از باب الفیل وارد شدند؛ سپس در کنار ستون چهارم نماز خواندند. چون از ایشان در این باره پرسیدند، فرمود: این ستون حضرت ابراهیم علیه السلام است.

حضرت امام جعفر صادق علیه السلام در زمان حکومت سفّاح به مسجد کوفه آمدند و از باب الفیل وارد شدند؛ سپس در کنار ستون چهارم نماز خواندند. چون از ایشان در این باره پرسیدند، فرمود: این ستون حضرت ابراهیم علیه السلام است.

از حضرت صادق (ع) چنین نقل شده است که به بعضی از اصحابش فرمود: آیا بامدادان به دنبال حاجتی نمی‌روی در حالی که از نزدیکی مسجد کوفه می‌گذری؟ عرض کردند: آری؛ فرمود: پس در آن مسجد چهار رکعت نماز بخوان و بگو: «الهی ان کنت قد عصیتک فانی قد اطعتک فی احب الاشیاء الیک...»^{۲۹}

از این روایت هم چنین می‌توان دریافت که آن حضرت در زیارت مسجد کوفه، به خواندن نماز در کنار ستون چهارم بسنده کرده‌اند.^{۲۸}

۳. باز در روایت دیگری بدون مشخص شدن راویان آن، از حضرت صادق (ع) چنین نقل شده است که به بعضی از اصحابش فرمود: آیا بامدادان به دنبال حاجتی نمی‌روی در حالی که از نزدیکی مسجد کوفه می‌گذری؟ عرض کردند: آری؛ فرمود: پس در آن مسجد چهار رکعت نماز بخوان و بگو: «الهی ان کنت قد عصیتک فانی قد اطعتک فی احب الاشیاء الیک...»^{۲۹}

در این روایت نیز امام علیه السلام مطلق مسجد را برای خواندن نماز سفارش می‌فرماید.

از دیگر احادیث هم چنین برمی‌آید که محراب حضرت امیر مؤمنان علیه السلام نزد ستون هفتم بوده و حضرت امام حسن علیه السلام نزد ستون پنجم نماز می‌خواندند و هر گاه پدر بزرگوارشان غایب بودند، در جای ایشان نماز می‌گزاردند.

حضرت امام زین العابدین علیه السلام از مدینه عازم مسجد کوفه می‌شوند و در کنار ستون هفتم - محراب شهادت حضرت علی علیه السلام - چهار رکعت نماز می‌گزارند و به مدینه بازمی‌گردند و به راوی می‌فرمایند که برای خواندن همان نماز بدین جا آمده‌اند.

حضرت امام صادق علیه السلام در تشریف‌فرمایی خود به مسجد کوفه، تنها به دو یا چهار رکعت نماز در نزد ستون چهارم بسنده می‌کنند و اصحابش را به خواندن دو رکعت نماز در نزد ستون پنجم سفارش می‌کنند و در جایی دیگر آنان را برای رفع حاجات به خواندن چهار رکعت نماز در مسجد کوفه - بدون مشخص کردن محل آن - سفارش می‌فرمایند.

و کلام پایانی آنکه:

باید توجه داشت که فضیلت مسجد کوفه بیشتر به واسطه وجود مقدس امیرمؤمنان علیه السلام است که آن را جایگاه عبادت و امامت و رهبری امت اسلام در دوران کوتاه خلافت خویش کرده بود و خطبه‌های آتشین آن حضرت از فراز منبر این مسجد برای همیشه در تاریخ طنین‌انداز است. همچنین می‌دانیم که وجود مقدس علی علیه السلام پس از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله بر همه پیامبران برتری دارد و مسجد کوفه با حضورش شرافتی ویژه یافت و پس از مسجد الحرام و مسجد النبی مقدس‌ترین اماکن اسلامی است.^{۳۰}

باید توجه داشت که فضیلت مسجد کوفه بیشتر به واسطه وجود مقدس امیرمؤمنان علیه السلام است که آن را جایگاه عبادت و امامت و رهبری امت اسلام در دوران کوتاه خلافت خویش کرده بود و خطبه‌های آتشین آن حضرت از فراز منبر این مسجد برای همیشه در تاریخ طنین‌انداز است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. دایرةالمعارف فارسی مصاحب.
۲. ابن‌اثیر، الكامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۵۲۸.
۳. ر.ک: نه‌ایة‌الارب، ج ۴، ص ۲۸۹.
۴. الكامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۵۲۹.
۵. بلاذری، فتوح البلدان، ج ۴، ص ۴۹۱.
۶. ر.ک: الكامل فی التاریخ، ج ۲، ص ۳۵۳.
۷. همان؛ تاریخ طبری، ج ۴، ص ۴۵.
۸. تاریخ طبری، همان.
۹. یاقوت حموی، معجم البلدان، ج ۴، ص ۴۹۱.
۱۰. فتوح البلدان، ج ۴، ص ۲۷۲.
۱۱. حسین ایزدی، فصلنامه تاریخ اسلام، شماره ۴، سال ۱۳۷۹، مقاله «جغرافیای تاریخی کوفه».
۱۲. نام بت قوم نوح در حمیر (یمن)؛ بت بنی ذخران در یمن.
۱۳. یغوث: نام بتی از قبیله مذحج و قبایلی از یمن و جای او در دومة الجندل بوده است.
۱۴. یعوق: نام بتی از بتان قوم نوح یا از مذحج و یمن.
۱۵. سید بن طاووس، فرحة الغری، ص ۸۷.
۱۶. نوح، آیه ۲۶ و ۲۷.
۱۷. هود، آیه ۴۰.
۱۸. کلینی، الروضة من الکافی، ترجمه رسولى محلاتی، ج ۲، ص ۱۰۱-۱۰۴.
۱۹. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۵۱؛ الکافی، ج ۳، ص ۴۹۳.
۲۰. شیخ صدوق، الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۱؛ امالی، ص ۲۲۷.
۲۱. الکافی، ج ۳، ص ۴۹۳؛ شیخ طوسی، التهذیب، ج ۶، ص ۳۳؛ محمدباقر مجلسی، مرآة العقول، ج ۱۵، ص ۴۹.
۲۲. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۳۰؛ مجلسی، ملاذ الاخیار، ج ۴، ص ۶۹۳.
۲۳. الفقیه، ج ۱، ص ۲۲۹.
۲۴. کافی، ج ۴، ص ۵۶۳؛ مرآة العقول، ج ۱۸، ص ۲۷۸.
۲۵. التهذیب، ج ۵، ص ۴۳۰؛ ملاذ الاخیار، ج ۸، ص ۴۴۲.
۲۶. ابن مشهدی، المزار الکبیر، ص ۲۳۹.
۲۷. همان، ص ۱۶۴.
۲۸. همان، ص ۱۶۲؛ شهید اول، المزار، ص ۲۳۲.
۲۹. المزار الکبیر، ص ۱۶۴؛ المزار، ص ۲۳۴.
۳۰. محمدحسین رجبی، دانشنامه امام علی (علیه السلام)، مقاله «کوفه».